

nüfuz mücadelesine giren II. Ahmed 1443'te ordu içindeki bölünmeyi önlemek için Konkan'a sefer tertip etmişse de askerler sultana dargın olduklarını açıkça belirtmişlerdir. Yerli Dekkenliler'le Garibler arasındaki ilk ciddi ayrılık da bu dönemde ortaya çıktı ve Garibler'e karşı cephe alınarak Kasım Han dışında birçok asker, din adamı ve lider ortadan kaldırıldı.

II. Ahmed'in yerine geçen oğlu Alâeddin Hümâyûn Şah da (1458-1461) zayıf karakterli bir kişi idi. Zalimce hareketleri yüzünden "Hindistan'ın Neronu" ve "zalim" diye anılan Alâeddin Hümâyûn Şah 4 Eylül 1461'de öldü. Ondan sonra iki yıl kadar saltanat süren Nizâmeddin III. Ahmed (1461-1463) yaşı küçük olduğu için devlet işlerini annesinin tavsiyelerine uyarak Melik Şah Türk ve Hâce-i Cihân Mahmûd-ı Gâvân'a bıraktı. Malva hâkimi I. Mahmud'un Bider'i kuşatması üzerine Mahmûd-ı Gâvân hızla yardıma koştu ve Kandehar'da yapılan savaşta Halaçlar'ı bozguna uğrattı. Sultanın 30 Temmuz 1463'te ölümü üzerine henüz altı yaşındaki Şemseddin III. Muhammed (1463-1482) Behmenî tahtına geçti. Ancak devlet yine Mahmûd-ı Gâvân tarafından idare edildi. III. Muhammed 1478'de Kondavir fethine katıldı ve gösterdiği cesaret dolayısıyla "gazi" unvanını aldı.

22 Mart 1482'de Behmenî tahtına Şehâbeddin Mahmud geçti. Garibler ve Dekkenliler ayrımı dolayısıyla başlayan karışıklıklar sonunda Behmenîler kesin bir çöküntüye gittiler. Kasım Berîd ve oğlu Ali'nin nüfuzuna giren Sultan Mahmud sefih bir hayatın kurbanı olarak genç yaşta öldü (1518). Halefleri IV. Ahmed, Alâeddin, Veliyyullah ve Kelîmullah, Emîr Berîd Biderî adlı vezirin oyuncağı oldular. Behmenî hânedanı 1527'de tarihe

BEHMENİ HÜKÜMDARLARI

Gülberge'de Hüküm Sürenler

Alâeddin Behmen Şah	748 (1347)
I. Muhammed	759 (1358)
Alâeddin Mücâhid	776 (1375)
I. Dâvud	780 (1378)
II. Muhammed	780 (1378)
Gıyâseddin Tehmten	799 (1397)
Şemseddin II. Dâvud	799 (1397)
Tâceddin Firûz	800 (1397)

Bîder'de Hüküm Sürenler

Şehâbeddin I. Ahmed Velî	825 (1422)
Alâeddin II. Ahmed	839 (1436)
Alâeddin Hümâyûn	862 (1458)
Nizâmeddin III. Ahmed	865 (1461)
Şemseddin III. Muhammed	867 (1463)
Şehâbeddin Mahmud	887 (1482)

Emîr Berîd Biderî'nin Vesâyeti Altında
İsmen Sultan Olanlar

IV. Ahmed	924 (1518)
Alâeddin	927 (1521)
Veliyyullah	928 (1522)
Kelîmullah	931-934 (1525-1527)

karıştı ve ülke beş mahallî hânedan arasında paylaşıldı. Bîcâpûr'da Âdilşâhîler (1489-1686), Ahmednagar'da Nizamşâhîler (1490-1633), Berâr'da İmâdşâhîler (1485-1572), Golkonda'da Kutubşâhîler (1512-1687) ve Bîder'de de Berîdşâhîler (1487-1619) Behmenîler'in halefleri olarak ortaya çıktılar.

Golkonda ve Bîder şehirleri Behmenî kültür ve medeniyetinin örnekleriyle doludur. İranlı mimar Refî b. Şems b. Mansûr el-Kazvîni tarafından inşa edilen cami, mescid, sultan türbeleri, Şah Bazar Mescidi, Heft Kûmbet, Ravza-i Büzûrg, Aştur türbeleri, Taht Mahal, Mahmûd-ı Gâvân Medresesi, Çend Minar ve Asen Beg Mescidi Behmenîler devri mimari eserlerinin önde gelenleridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Firîşte, *Târîh*, Lucknow 1867, s. 273 vd.; J. Scott, *Ferîshat's History of Dekkan*, Shrewsbury 1794, I, 3 vd.; J. D. B. Gribble, *History of the Deccan*, London 1896, s. 12 vd.; J. S. King, *History of the Bahmanî Dynasty*, London 1900; Hacı ed-Debîr, *Zaferû'l-vâlih: An Arabic History of Gujarat* (nşr. Denison Ross), London 1910-21, I, 159 vd.; I. Prasad, *L'Inde du VIIe au XVIe siècle*, Paris 1930; Maulavi Zahiraddin, *Sultan Ahmad Shah Bahmani*, Hyderabad 1940; H. K. Shervani, *Maḥmūd Gāwān, the Great Bahmanî Wazīr*, Allahabad 1942; a.mlf., *The Bahmanis of the Deccan*, Hyderabad 1953; a.mlf., *History of the Medieval Deccan (1295-1724)*, Hyderabad, ts.; a.mlf., *Studies in Muslim Political Thought and Administration*, Lahore 1970, s. 204-220; a.mlf., "The Bahmani Kingdom", *A Comprehensive History of India* (nşr. K. A. Nizami), New Delhi 1982, V, 965-1008; a.mlf. — J. Burton-Page, "Bahmanis", *El²* (İng.), I, 923-926; T. W. Haig, *Turks and Afghans*, New Delhi 1970, s. 372-432; a.mlf., "Some Notes on the Bahmanî Dynasty", *JASB*, I (1904), s. 463 vd.; V. D. Mahajan, *The Sultanate of Delhi*, New Delhi 1970, s. 255-273; E. E. Speight, "Coins of the Bahmanî Kings of the Deccan", *IC*, IX (1935), s. 269 vd.; N. H. Ansari, "Bahmanid Dynasty", *Elr.*, III, 494-499.

ENVER KONUKÇU

BEHMENYÂR b. MERZÜBÂN

(بهمنيار بن مرزبان)

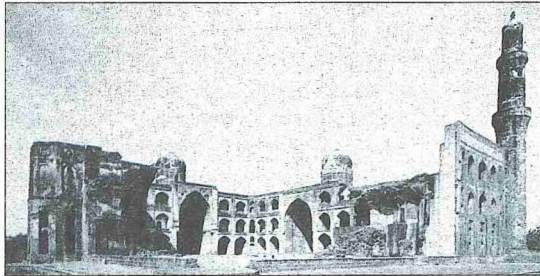
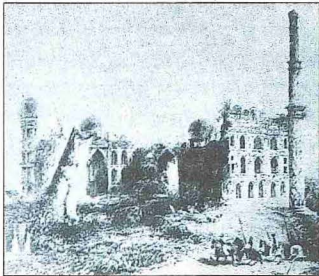
Ebû'l-Hasen Behmenyâr b. Merzûbân
el-Acemî el-Âzerbaycânî
(ö. 458/1066)

İbn Sînâ'nın

en tanınmış talebelerinden.

Hayatını aydınlatacak kadar bilgi mevcut değildir. Bilindiği kadarıyla Mecûsî bir âilenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve sonradan İslâm dinini kabul etmiştir (*Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 244). İbn Sînâ'nın Hemedan (1015-1024) ve İsfahan'da (1024-1037) bulunduğu dönemlerde onun en seçkin öğrencileri arasında yer almış olmasına rağmen Arapça bilgisi mükemmel değildi (Beyhakî, s. 91). Alâüddevle zamanında (1008-1041) İbn Sînâ ile Behmenyâr arasında geçen felsefî tartışmalar, bu sırada Behmenyâr, Ebû Mansûr b. Zeyle ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Hüseyin b. Merzûbân gibi önde gelen talebeleri tarafından sorulan sorulara İbn Sînâ'nın verdiği cevaplar *el-Mübâhasât* adlı eserde toplanmış ve günümüze kadar gelmiştir ki İbn Sînâ doktrininin anlama bakımından önemli bir kaynaktır. Bu eserin Mısır'daki yazmasının sonuna ilâve edilen iki mektupta İbn Sînâ'nın "eş-Şeyhü'l-fâzıl" diye hitap ettiği kişinin Behmenyâr olduğunda şüphe yoktur (*Elr.*, III, 502). Bu bilgiye dayanarak hocasının ona büyük bir değer verdiği söylenebilir. Buna rağmen felsefede önemli

Behmenîler'in ünlü veziri Mahmûd-ı Gâvân'ın öğretime açtığı medresenin kalıntıları ve aynı medresenin XIX. yüzyılda yapılmış bir gravürü (*Islamic Heritage of the Deccan*, s. 42)

sayılacak kadar bir varlık gösterememiş ve 1066 yılında vefat etmiştir. Ali b. Zeyd el-Beyhakî onun İbn Sînâ'dan otuz yıl sonra öldüğünü açıkça belirttiğine göre (*Tetimme*, s. 92) ölümüyle ilgili olarak Brockelmann'ın verdiği 1038 tarihinin (GAL, I, 599) yanlış olması gerekir.

Behmenyâr daha çok hocasının eserlerinin şârihi ve felsefî sisteminin bir yorumcusu olarak tanınmıştır. Bununla beraber bazı meselelerde İbn Sînâ'dan farklı düşündüğü dikkati çeker. Meselâ ona göre henüz form kazanmamış, bir yetenek ve imkân durumunda olan ilk heyulâ (şekilsiz ilk madde) sadece bir kavramdan ibarettir. Bu bakımdan heyulâ tam anlamıyla cevher sayılmaz (*Mâ ba'de't-ṭabî'a*, s. 8). Yine Behmenyâr'a göre Allah diri, bir ve her şeyin yaratıcısı olduğu için değil âlemin varlık sebebi olduğu için zorunlu (vâcibü'l-vücûd) ve sebepsiz varlıktır. Şu var ki sebeple sebepli (illet ile mâlul) arasında zaman bakımından öncelik ve sonralık söz konusu değildir. Eğer öyle olsaydı sebeplinin meydana gelişinden önceki ve sonraki durumuna göre sebebin bilgisinde bir değişme olacağından o tam sebep olamazdı. Şu halde Allah'ın varlığı âlemin varlığından zaman bakımından değil zat olarak öncedir. Bu düşünceden hareketle Behmenyâr Allah'ı üç sıfatla nitelemek gerektiğini söyler. Ona göre Allah zâtı ile ilktir, zâtı ile kaimdir, varlığı zorunludur. Bir başka ifade ile Allah'ın zâtı varlığının zorunlu şartıdır. Çünkü ona göre varlık mutlak olarak düşünüldüğünde şiddet-

lilik, zayıflık, azlık, çokluk, tamlık ve eksiklik gibi bayağı nitelikler söz konusu edilmez; sadece O'nun öncelik-sonralık, muhtaç olmama-muhtaç olma, zorunluluk-imkân gibi küllî niteliklere sahip olup olmadığına bakılır (*Mâ ba'de't-ṭabî'a*, s. 10). Onun bu konuya ve kozmik varlığın teşekkülü, nefsin mahiyeti gibi problemlere getirdiği yorumlar İbn Sînâ doktriniyle tam bir uyum halindedir.

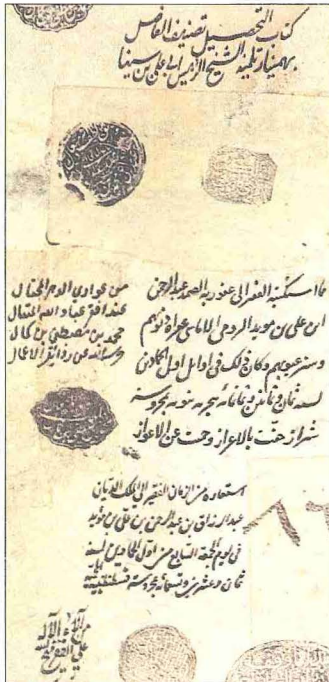
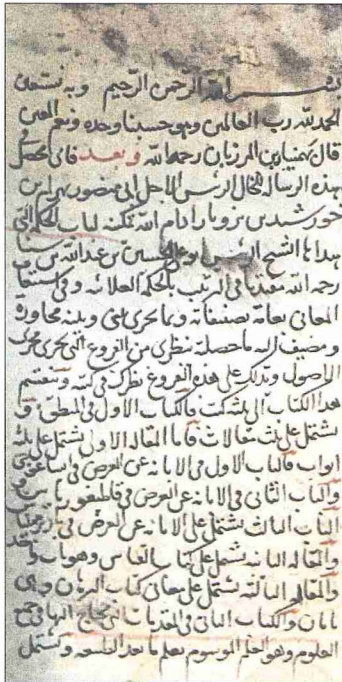
Behmenyâr'a göre varlıklar basit ve birleşik olmak üzere ikiye ayrılır. Basit varlıklar güç halinden fiil alanına çıktıktan sonra bir daha bozulmamak üzere ebedilik kazanırlar. Meselâ bir güç ve imkândan ibaret olan ilk heyulâ form kazanıp varlık alanına çıktıktan sonra bir daha bozulup yok olmaz. Çünkü onda artık güç ve imkân hali kalmamıştır. Bir başka deyişle onun yok olması imkânsızdır. Şüphesiz onun bu yorumu maddenin, dolayısıyla âlemin ebediliğini savunmaktan başka bir anlama gelmez. O buradan hareketle şahıslarda ortaya çıkan insan nefsinin de ebedî olduğu sonucuna ulaşır (*Risâle fi merâtibi'l-mevcûdât*, s. 12-13).

Eserleri. 1. *Kitâbü't-Taḥşîl*. Bazı kaynaklarda *et-Taḥşîlât* şeklinde yer alan bu eseri Behmenyâr İsfahan'da bulunduğu 1024-1037 yılları arasında, amcası Zerdüşt Ebû Mansûr b. Behram b. Hurşid b. Yazâr için telif etmiştir. Mantık, fizik ve metafizik olmak üzere başlıca üç bölümden oluşan eser, bir bakıma İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ*, *en-Necât* ve *el-İşârât ve't-tenbîhât*'ının özeti mahiyetindedir.

Ayrıca hocası ile yaptığı felsefî tartışmaların sonuçlarını da ihtiva etmektedir. Behmenyâr kitabında plan olarak İbn Sînâ'nın *Dânişnâme-i 'Alâ'î* adlı eserini örnek almıştır. Eser ilk defa Kahire'de (1329), sonra Tahrân'da yayımlanmıştır (nşr. Murtazâ Mutahharî, 1349 hş./1970). A. V. Sagadeeva *et-Taḥşîl*'i kısmen Rusça'ya çevirerek yayımlamıştır (Bakü 1983). 2. *Risâle fi merâtibi'l-mevcûdât*. 3. *Risâle fi mevzû'î'l-ilm el-ma'rûf bi-Mâ ba'de't-ṭabî'a*. Üstteki risâle ile birlikte S. Poper tarafından edisyon kritiği yapılmış ve Almanca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (*Behmenyâr ben El-Merzûbân, der persische Aristoteliker aus Avicenna's Schule: Zwei metaphysische Abhandlungen von ihm Arabisch und Deutsch mit Anmerkungen*, Leipzig 1851). Ayrıca Abdülcilî Sa'd bu risâleleri Behmenyâr, *Mâ ba'de't-ṭabî'a* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1329). 4. *Ta'likât*. Metafizik, fizik ve mantığın temel terimleriyle ilgili olmak üzere Behmenyâr'ın İbn Sînâ'nın derslerinde tuttuğu notlardan ibaret olan bu eserin Hemedân'da Şemsüddeve'nin saltanatı döneminde (997-1021) Behmenyâr'ın İbn Sînâ ile olan tartışmalarının sonucu mu olduğu, yoksa daha sonra Alâüddeve zamanında mı telif edildiği belli değildir. *Ta'likât* Abdurrahman Bedevî tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1392/1973). Bunlardan başka henüz ilmî neşirleri yapılmamış eserleri şunlardır: *Maḳâle fi ârâ'î'l-meşâ'în fi umûri'n-nefsi ve kuvâhâ* (Nafiz Paşa Ktp., nr. 1350, vr. 54^a-57^b); *Fî İsbâtî'l-ukûlî'l-fa'âle ve'd-delâleti 'alâ 'adedihâ ve isbâtî'n-nüfûsî's-semâviyye* (Köprülü Ktp., nr. 1604, vr. 72^a-83^b); *Kitâbü'r-Rûtbe fi'l-manṭık* (*Kitâbü'z-Zîne fi'l-manṭık*); *Kitâbü'l-Behce*.

BİBLİYOGRAFYA:

Behmenyâr, *Kitâbü't-Taḥşîl*, Kahire 1329; a.mlf., *Mâ Ba'de't-ṭabî'a*, Kahire 1329, s. 8, 10; a.mlf., *Risâle fi merâtibi'l-mevcûdât* (nşr. S. Poper), Leipzig 1851, s. 12-13; a.mlf., *Ta'likât* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1392/1973; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Maḳâle* (trc. Muhammed Tâvî), Rabat 1403/1982, s. 201; Beyhakî, *Tetimme*, s. 91-92; Muhammed b. Mahmûd Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-ervâh ve ravzatü'l-efrâh* (trc. Maksûd Ali Tebrîzî), Tahrân 1365 hş., s. 385, 398, 448; Serkîs, *Mu'cem*, I, 598; Brockelmann, GAL, I, 599-600; Suppl., I, 828; Abdurrahman Bedevî, *Aristo 'inde'l-'Arab*, Kahire 1947, Giriş, s. 35-40, 119-239; De Boer, *Târîhu'l-felsefe fi'l-İslâm* (trc. Muhammed Abdülhâdî Ebû Rîde), Kahire 1948, s. 270-272; *Hediyetü'l-'arifîn*, I, 244; Abdullah Ni'met, *Felâsifetü's-Şî'a*, Beyrut 1987, s. 295-296; F. Rahman, "Bahmanyâr", *EI²* (İng.), I, 926; H. Daiber, "Bahmanyâr, Kiâ", *EI³*, III, 501-503.

Behmenyâr'ın
Kitâbü't-Taḥşîl adlı
eserinin
unvan
sayfasıyla
ilk sayfası
(Köprülü Ktp.,
nr. 863)

